

נספח שני: בין אלישע בסיפורנו לבין אליהו בעימות עם אחזיה ושלוחיו

כהמשך לנספח הקודם, ובהתבסס על העקרונות האמורים בו, נערוך בנספח זה השוואה מתבקשת נוספת. אליהו ואלישע עמדו שניהם בפני יחידה צבאית שנשלחה בידי מלך, ואשר נצטוותה לתפוס את הנביא. אליהו עמד בעימות זה מול שלוחי אחזיה מלך ישראל (מל"ב א'), שהם מבני עמו, ואילו אלישע עמד מול שלוחיו הארמים של מלך ארם.

שני הסיפורים הללו עוסקים בנושא משותף הנידון רבות במקרא: הניסיון החוזר ונשנה של בעל הכוח הפיזי ובעל השררה לגבור באמצעות כוחו על איש האלוהים המפריע לו לנהוג בשרירות לבו. ניסיון זה נועד להשתיק את הביקורת הנבואית ולבטל את התנגדות הנביא לדרכו הרעה של המלך.¹

הניסיון לגבור על הנביא באלימות נעשה בשני הסיפורים הללו דווקא מתוך הכרה בכוחו האמיתי של הנביא. מלך ארם שלח את חייליו לתפוס את אלישע רק מתוך שהאמין לדברי עבדו (פסוק יב): "כִּי אֵלִישָׁע הַנְּבִיא אֲשֶׁר בְּיִשְׂרָאֵל יֵגִיד לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבַּר בְּחֶדְרֵךְ מִשְׁכַּבְךָ". אחזיה בן אחאב הכיר את אליהו ואת הנסיים שחולל עוד בימי אחאב אביו. אף שלוחי אחזיה מביעים את הכרתם באליהו בכנותם אותו באופן קבוע "אִישׁ הָאֱלֹהִים" (ט, יא, יג). הכרה זו באמיתות נבואתו של איש האלוהים הופכת את הניסיון לגבור עליו באמצעות כוח פיזי גס לחמור עוד יותר.

קו דמיון נוסף בין שני הסיפורים הוא שבשניהם הנביאים אינם מנסים להתחמק ולברוח מפני רודפיהם, ובשניהם הם גם אינם מסתפקים בהצלת נפשם. הסיבה לכך ברורה: הנביא חפץ לנצח בעימות עם המלך ועם שלוחיו, ולגרום למתנגדיו להודות בעל כורחם בניצחונם. בריחה והתחמקות, אף שיש בהם כדי לשבש את כוונת המלך ללכוד את הנביא, אינם ביטוי לניצחון מכובד, והם מזמינים ניסיון נוסף של המלך לגבור על הנביא.

מובן, כי קיימים גם הבדלים רבים בין שני הסיפורים ולא נעמוד על כולם, אלא רק על אחד המעורר תהייה. ניצחונם של אליהו על רודפיו כרוך בעונש נורא לשתי המשלחות הראשונות שבאו לתפוס: אליהו הוריד אש מן השמים וזו אכלה את שני שרי החמשים וחמשיהם. ניצחונם של אלישע, לעומת זאת, אינו כרוך בשפיכות דמים. לאחר שהוכיח לארמים את ניצחונם הגמור עליהם בהביאו אותם לשומרון, הוא מציל אותם ממוות בידי מלך ישראל ומשלחם לחופשי מתוך סעודה גדולה.

כפי שהראינו בעיון לעיל, השתמש אף אלישע באש (רכב אש וסוסי אש) כדי לגבור על חיילי ארם. אלא שאליהו השתמש באש כדי לשרוף ולכלות, ואילו אלישע השתמש בה כדי להכות את עיני הארמים בסנוורים, ואף זאת רק באופן זמני.

1. ראה ביתר הרחבה בעיון א: לעיל ובהערה 1 שם.

הניגוד בין שתי ההתנהגויות של שני הנביאים הללו - הרב ותלמידו, מתעצם כאשר שמים לב שאליהו נהג כפי שנהג כנגד בני עמו, ואילו אלישע נהג כפי שנהג כנגד נכרים אויבי עמו.

גם כאן קיים פיתוי לתלות את השוני הגדול הזה בין שני הסיפורים באישיותם השונה מאוד של אליהו ושל אלישע. אלא שכמו בנספח הקודם, עלינו להדגיש שוב, כי ראשית לכול יש לשים לב לנסיבות המיוחדות שבהן פועל כל נביא, ולבחון אם תגובתו אינה נגזרת מן הנסיבות המיוחדות שבהן פעל.

בפירוט הנסיבות השונות נתחיל דווקא ממה שאמרנו לעיל כי אליהו פעל בקרב בני עמו ואילו אלישע עמד מול חיילי ארם. להבדל זה שבין שני הסיפורים נראה שישנן דווקא השלכות הפוכות ממה שהנחנו בשאלתנו. דווקא בשל היות אחזיה ושלוחיו מבני ישראל, המכירים את מעמדו של הנביא בישראל, ואת זה של אליהו בפרט, חמור ביותר ניסיונם לגבור על אליהו בכוח פיזי.

מלך ארם, לעומת זאת, ושלוחיו חיילי ארם עוד יותר, אף ששמעו על אלישע ועל כוחו המופלא, אינם מבינים עדיין כי הנביא הישראלי אינו כאותם הנביאים המוכרים להם באומות העולם, אלא הוא שלוחו של אל כול יכול.² לפיכך ניסיונם לתפוס את אלישע אינו כה חמור עד שיחשב להם לחטא שבעקבותיו משפט מוות.

בלשון ההלכה נוכל לנסח זאת כך: שלוחי אחזיה היו מזידים ואילו שלוחי מלך ארם היו כעין שוגגים.

הבדל נוסף בין שני הסיפורים הוא בשאלה, מהי מטרת המלך בשליחת חייליו אל הנביא בכל סיפור. את מטרתו של אחזיה ביררנו בהרחבה בפרקי אליהו ('אחזיה' ה), ושם הגענו למסקנה, כי מטרת לקיחתו של אליהו מראש ההר הייתה כדי להרגו. אליהו, בהורידו אש מן השמים אשר שרפה את שרי החמשים ואת חמשיהם, הגן על חייו מחד, ומאידיך העניש את המתנכלים לחייו והמעדיפים את פקודת מלכם החוטא על פני מצוות ה'.³

מלך ארם, לעומת זאת, לא ציווה להרוג את אלישע ולא התכוון לכך. מטרתו מפורשת בדבריו: "לְכוּ וּרְאוּ אֵיכָה הוּא וְאֶשְׁלַח וְאַקְחֶהוּ" (פסוק יג). הוא מעוניין להביא את הנביא אליו כדי למנוע ממנו המשך גילוי סודות ארם לישראל.⁴

2. ראה על כך בהרחבה בעיון ג סעיפים 1 ו-3 ובהפניות שם לסיפור על נעמן.
3. בעיון הנזכר לעיל בפרקי אליהו ('אחזיה' ה) עמדנו על סיבה נוספת לתגובתו החריפה של אליהו: ראה באותו עיון בסעיפים 5 ו-7.
4. נראה שמלב"ם הפריז בכך שייחס למלך ארם כוונה חיובית בנוגע לאלישע:

נראה שלא רצה לקחתו להרע לו, רק להיטיב עמו ולהרבות לו מתן וגדולה, כדי שישכון אצלו, וחשב שהנביא יתרצה בכך... ומה ששלח חיל כבד, היה להגן על הנביא אם לא יניחהו חיל המלך (- של ישראל) לצאת מאתם.

בדבריו אלו בא מלב"ם לענות על שאלתו, כיצד חשב מלך ארם לגבור על הנביא היודע נסתרות - נביא כזה יוכל בוודאי להישמר מפניו בנקל (ראה דיונונו על שאלה זו בעיון ג לעיל).

לבסוף, נצביע על ההקשר שבו נתון כל אחד משני הסיפורים. הסיפור על אליהו ושלוחי אחזיה מספר על חטאיו של אחזיה מלך ישראל, והוא חלק מן הסיפורים על המאבק המתנהל בין אליהו לבין בית אחאב, ומהווה שלב בהתפוררותו של בית המלוכה הזה לקראת כיליונו הגמור.

רדיפתו של אחזיה את אליהו היא המשך לרדיפתה של איזבל אמו את הנביא הגדול. לכן, גם תגובתו של אליהו קשורה במאבקו המר בבית אחאב ובעבודה הזרה שהנהיג בישראל. ההתנכלות לנביא מצד המלך ומצד שלוחיו המשתפים פעולה עם מלכם החוטא היא נושא העיקרי של הסיפור שם.

בסיפורנו, לעומת זאת, אין ההתנכלות לנביא עיקר הסיפור. התנכלות זאת היא עניין צדדי לנושא המרכזי שהוא המאבק בין ישראל לארם ותרומת אלישע להקלת הלחץ הארמי על ישראל.⁵

במסגרת נושא זה של סיפורנו, מהווים חיילי ארם מכשיר ביד אלישע לשינוי יחסו של מלך ארם לישראל ולנביא הפועל בקרבם. נדיבותו כלפיהם אינה אלא טקטיקה לשם השגת מטרתו הרחוקה, זו אשר הושגה בסוף הסיפור: "וְלֹא יִסְפוּ עוֹד גְּדוּדֵי אָרָם לָבוֹא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל" (פסוק כג). ענישתם של חיילי ארם, כפי שהעניש אליהו את חיילי אחזיה, לא הייתה משיגה את המטרה שלמענה פעל אלישע.⁶

גם במקומות אחרים שבהם אליהו ואלישע פועלים בדרכים הפוכות, נוכחנו כי דבר זה הוא לעתים פרי נסיבות שונות לגמרי שבהן פעלו שני הנביאים. ועדיין מהווה הרושם המצטבר ממקומות רבים כי בכל זאת יש משקל גם לאישיות השונה של שני הנביאים.

אפשר אולי להסיק, כי האישיות של כל אחד מן הנביאים הייתה מותאמת לנסיבות הדור שבו הוא פעל.

המשך הערה 4:

בהמשך מסביר מלב"ם באמצעות דבריו אלו את המניעה שמנע אלישע את מלך ישראל מלהרוג את חיילי ארם:

שהם לא באו לעשות רע עם הנביא, רק להיטיב עמו לפי דעתם.

כאמור, דברים אלו נראים מופרזים, אולם גרעין אמת יש בהם: מלך ארם אינו מעוניין להרע לאלישע, אלא רק למנעו מלמסור את סודות ארם למלך ישראל. אפשר גם שהוא סבור שכשיגיע אלישע לארם, יכבדו כבוד גדול, ואולי אף יצליח לנצל את שירותיו של נביא בעל כוח מופלא זה לטובתו.

5. ראה דברינו בעיון א: "נושא הסיפור".

6. ראה לעיל ז.